

Рейдерство в Україні – загроза національній безпеці

2

У всьому світі рейдерство розцінюють як фактор недосконалості політичних, правових структур влади в державі, її чинного законодавства, відсутності належних умов для захисту бізнесу, прав власників і рівноправної конкуренції. І те, що в Україні є таке явище, як рейдерство, ще раз підкреслює глибину системних проблем нашої держави.

Тетяна БАБИЧ,
начальник відділення Національної
служби посередництва
і примирення у Хмельницькій
області, заслужений юрист України

Першочерговою причиною попиту на рейдерські послуги вважається початок переходу України до ринкових відносин та активне здійснення «глобального» перерозподілу власності. Останніми роками цей попит стає більш свідомим, організованим та масовим, що зумовлено кількома факторами:

- недосконалістю чинного законодавства, корумпованістю виконавчої та судової влади;
- нестабільністю політичної ситуації та перерозподілом власності між фінансово-промисловими групами;
- імпортом рейдерських технологій, команд та капіталів, щонайперше з Російської Федерації, які вже не можуть знайти там свого призначення у зв'язку з удосконаленням чинного законодавства.

За оцінками експертів, сьогодні в Україні діє від 35 до 50 професійних рейдерських груп. Спираючись на цілий комплекс засобів – психологічний натиск, шантаж, підробка документів, підкуп силових структур, – вони створюють умови для рейдерських атак, захоплення і перерозподілу власності за рамками закону. Під рейдерські атаки загалом в Україні вже потрапили 3,7 тисячі суб'єктів господарювання. Річний обсяг рейдерського перерозподілу власності сягає в середньому від 2 до 3 млрд. доларів США.

Поняття рейдерства

Випадки рейдерства в його різноманітних проявах можна спостерігати в різні часи і майже в усіх країнах з ринковою економікою.

Зародилося рейдерство у Великобританії тоді, коли британські військові кораблі в одиночку виконували бойові завдання із захоплення торгових кораблів інших держав.

Рейдерство в сучасному розумінні, тобто знищення компанії і перерозподіл її власності та корпоративних прав, з'явилося у США в 60–70-х роках XX століття. Найпершим рейдером, за оцінками спеціалістів, став Джон Рокфеллер, засновник *Standard Oil*, який різними способами скуповував акції своїх конкурентів для зміцнення і процвітання власного бізнесу ще наприкінці XIX століття.

Ще кілька років тому рейдерство активно процвітало в Російській Федерації, вкрай негативно впливаючи на всі параметри розвитку російської економіки. Та сьогодні, завдяки чітко визначеному чинному законодавству, рівень рейдерства в державі істотно скорочено. Між іншим, саме у зв'язку з цим дуже багато структур, які спеціалізуються на рейдерстві, «перепрофілювались» звідти в Україну. За оцінками експертів, до 50 відсотків рейдерського ринку країни вже захоплено російськими рейдерами.

Історію українського рейдерства умовно можна поділити на два періоди. Перший – це початок 90-х років до 2000 року (підприємства захоплювали відверто кримінальним шляхом, досить часто із застосуванням фізичного насильства).

Другий період, започаткований 2000 року, триває донині і характеризується напівзаконним загарбанням підприємств, більш легальними методами боротьби та активним протистоянням рейдерству.

Хто такі «рейдери»?

Рейдери – це команда висококваліфікованих спеціалістів із захоплення фірми або із перехоплення управління за допомогою навмисне розіграного бізнес-конфлікту.

Основна мета рейдерства – приборкання великого бізнесу, великих фірм, підприємств, захоплення значних площ, земельних ділянок, обладнання і нерухомості.

Рейдерство слід поділяти на **наймані структури**, що працюють під егідою великої бізнес-структури, та на **«вільних авантюристів»** – незалежні команди.

У сьогоденні умовах спеціалісти поділяють рейдерів на **білих і чорних**.

Білі рейдери діють методом корпоративного шантажу в рамках чинного законодавства. В нашій країні вони трапляються доволі рідко і є більш характерними для країн із розвинутою економікою та високою бізнес-культурою. Таке рейдерство прямо чи безпосередньо із процедурою банкрутства усуває від керівництва неефективний менеджмент, підвищує результативність бізнес-процесів, сприяє працевлаштуванню висококваліфікованих фахівців тощо.

Початок атаки – скуповування акцій за порівняно високими цінами. Зазвичай рейдерам достатньо скупити 10-15 відсотків акцій, щоб ініціювати проведення зборів акціонерів з необхідним порядком денним, наприклад, зміною керівництва підприємства. Найчастіше керівники не йдуть на переговори, після чого рейдери переходять до чорних дій.

Чорні рейдери для отримання результату використовують кримінальні методи (захоплення, підробка документів, реєстрація компанії на підставних осіб, підкуп силових структур, чиновників, суддів і судових виконавців, фізичне усунення невігідних осіб). Результати діяльності чорних рейдерів украй негативні. Вони безпосередньо зазіхають і на власність особи, і на інші її основні права, гарантовані Конституцією України (право на життя, здоров'я, честь, гідність тощо).

Під час захоплення чорні рейдери використовують методи скуповування акцій і боргових зобов'язань, ініціюють процедури банкрутства, протиправний доступ до реєстру акціонерів, значне заниження вартості підприємства тощо. Особливий інтерес становлять державні та приватні підприємства, що володіють нерухомістю.

Аналогічну оцінку можна дати й такому явищу, як «гринмейл» – блокування та перешкоджання роботі підприємства внаслідок шантажу з боку власників дрібних пакетів акцій.

Серед **гравців-агресорів** найпоширенішими є такі:

- **олігархи і фінансово-промислові групи**, які поглинають компанії та їхні активи для розвитку власного бізнесу чи для диверсифікації вже наявних власних бізнес-імперій і створення нових галузевих холдингів;
- **інвестиційні компанії**, які здійснюють поглинання через власний бізнес (у подальшому компанії, що поглинаються, та їх активи продаються зацікавленим особам за максимально високими цінами або залишаються у власному бізнесі);
- **інвестиційні компанії-посередники**, що діють в інтересах замовника;
- **інвестиційні компанії – професійні гринмейлери**.

Решта гравців не становлять серйозної загрози підприємству хоча б тому, що для успішної реалізації проекту їм потрібні значні матеріальні та адміністративні ресурси.

Олігархи та фінансово-промислові групи володіють значними фінансовими ресурсами, залучають до своїх дій адміністративні, судові та силові ресурси.

Важливим для них є скасування судового рішення, підкуп судових виконавців і місцевих силових структур. Зрештою, легітимні власники підприємства після успішної силової операції перехоплення управління, яку здійснюють судові виконавці під прикриттям людей у «масках», залишаються за воротами і змушені оскаржувати незаконні дії своїх опонентів.

Менш агресивні та діють менш жорстоко – **інвестиційні компанії**. Річ у тому, що активи, щодо яких тривають безкінечні судові справи, залишаються проблемними і продати їх за максимально високою ціною практично неможливо. До агресії ці компанії вдаються тільки тоді, коли розпочатий корпоративний конфлікт не може бути врегульований мирним шляхом.

Можливості й тактика **інвестиційних компаній-посередників** переважно визначаються можливостями їх замовників. Зазвичай вони на початковій стадії володіють незначними коштами і досить рідко спираються на значний адміністративний, судовий чи силовий ресурс, бо ці інструменти є для них доволі дорогими. Проте, якщо замовником виступає велика структура, то можливості посередника серйозно зростають.

Професійні гринмейлери найнебезпечніші. Вони виступають як учасники проекту стосовно недружного поглинання, приховуючи до певного часу головного гравця або реалізують власну стратегію, створюючи передумови для недружного поглинання. Професійні гринмейлери поводяться досить жорстко, свідомо створюючи собі агресивний імідж, який здебільшого стає своєрідним піарпроектом.

Структура рейдерства та основні способи захоплення підприємства

Ринок рейдерських послуг в Україні складається із безлічі середніх та дрібних юридичних фірм, до структури яких входять:

- відділ збору та аналізу інформації;
- юридичний відділ;
- відділ, що безпосередньо працює над реалізацією проектів стосовно недружного поглинання (рейдери).

Завдання двох перших відділів полягає в тому, щоб зібрати якнайбільше інформації компрометувального змісту. Юристи скрупульозно аналізують отримані документи і розробляють юридичні стратегії дій агресорів щодо компанії-жертви.

Відділ, що безпосередньо працює над реалізацією проектів з поглинання, спираючись на результати діяльності двох вищевказаних відділів, розробляє власну стратегію дій. Відсутність необхідної інформації і компрометувальних матеріалів становлять серйозну перешкоду і можуть призвести до відмови від намірів. Отже, конфіденційність інформації і знання чинного законодавства серйозно звужують коло потенційних агресорів, забезпечуючи компанії власний захист.

Цікаво, що середній вік рейдерів – лише 25 років. Зазвичай рейдер отримує від 20 до 50 відсотків вартості проекту. Діє рейдерська структура на основі проектного менеджменту: команду та варіанти атаки добирають під кожний конкретний проект.

Є такі основні способи захоплення підприємства:

Закупівля акцій. Реалізується шляхом добровільної купівлі-продажу акцій для отримання блокуючого або контрольного пакета акцій.

Проведення додаткової емісії акцій (аналогічний спосіб поглинання підприємства).

Банкрутство (затратний спосіб поглинання). Для його здійснення потрібне «придбання» кредитної заборгованості у бізнес-партнерів, укладання договорів з банківськими та іншими фінансовими організаціями, формування конкурсної комісії тощо.

Реприватизація (юридичний спосіб поглинання). Суть її полягає у скасуванні рішення суду з наступним переглядом приватизації. Позов може бути пред'явлений і акціонерам, і представникам держави (для подальшого перерозподілу власності).

Корпоративний шантаж (гринмейлерство, юридичний терор, послуга, що сприяє поглинанню або рейдерству). Найчастіше це самостійний високоприбутковий вид бізнесу, що не передбачає здійснення контролю над компанією.

Допемісія – головний спосіб перехоплення управління на підприємстві (проводиться для позбавлення небажаного міноритарного акціонера).

Силове захоплення – залучення силових структур (спеціальних підрозділів правоохоронних органів, приватних охоронних структур) та застосування сфальсифікованого судового рішення.

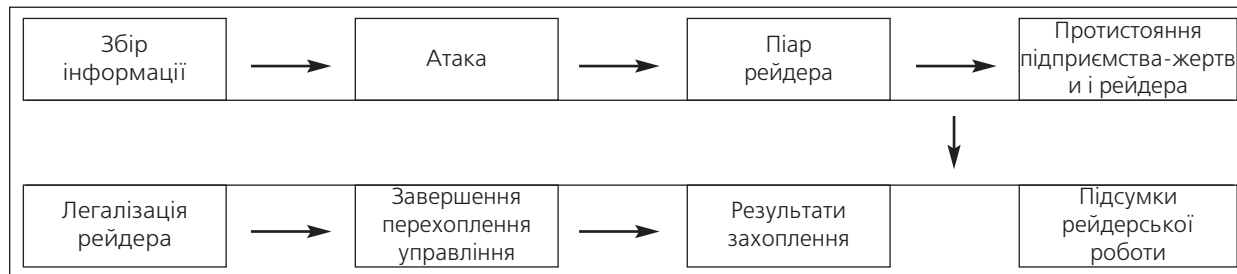
Здійснення контролю над менеджментом (використовується до державних підприємств, господарських

товариств, основним акціонером яких є держава, реалізується шляхом підкупу, шантажу або погроз на адресу керівництва компанії).

Фіктивне банкрутство (порушення чинного законодавства про банкрутство, фіктивне створення податкової та кредиторської заборгованості, висунення кандидатури власного керівника).

Корупція (необхідна умова рейдерства). Спосіб особливо актуальний під час здійснення перерозподілу державної власності.

Методологія проведення рейдерських операцій має такий вигляд:

Збір інформації (найважливіший підготовчий етап для атаки рейдера). Рейдер збирає інформацію про можливу жертву, оцінює її привабливість і рентабельність операції, окреслює напрями атаки й запускає «пробну кулю» (перевіряє здатність підприємства оборонятися). Тривалість етапу залежить від розмірів атакованого підприємства і намірів рейдера (від одного до шести-семи місяців).

Атака (розробляється індивідуально для кожного підприємства з передбаченням необхідної корекції). На думку експертів, майже на кожному підприємстві є кілька слабких місць для рейдерських атак. По-перше, якщо контрольний пакет акцій (30 відсотків) не консолидовано, у рейдера є три «зачіпки». Він може скупити акції у працівників, «натиснути» на менеджмент та через номінального акціонера отримати контроль над підприємством. По-друге, це старі та забуті борги підприємства. По-третє, невдоволені дрібні акціонери та звільнені працівники або навіть і керівники.

Рейдер шляхом судових рішень захоплює контроль над підприємством або відчужує активи («засипає» власників позовами від імені акціонерів з приводу різних порушень, пред'являє до арбітражу попередньо куплені борги підприємства-жертви, ініціює різні перевірки за «сигналами» акціонерів та на надуманих підставах порушує кримінальні справи щодо керівництва). Тривалість етапу – від одного дня до кількох років, залежно від зусиль протидії жертви.

Піар рейдера. Для досягнення своєї мети рейдери вдаються до тактики інтриг, змов, маніпулювання громадською думкою тощо. Часто рейдери намагаються «розколоти» керівний орган і зіграти на внутрішніх суперечностях. Тут у хід іде шантаж, «пресингування» членів сімей акціонерів, «очорнювання» в засобах масової інформації, створення конфліктної ситуації з органами виконавчої влади тощо. Тобто рейдер використовує всі засоби та можливості, щоб зібрати навколо себе невдоволених дрібних акціонерів, створити умови для приходу до влади штучно створеної опозиції.

Протистояння між підприємством-жертвою та рейдером. Відчувши загрозу, власники підприємства та його керівники намагаються захиститися. На цьому етапі кожна сторона (керівництво та рейдери) намагається продемонструвати підконтрольну їм кредиторську заборгованість підприємства і отримати в будь-якому підконтрольному суді рішення, що блокує виконання здійснення угод з активами підприємства. На цьому етапі програє підприємство, бо в рейдера більше часу на підготовку та створення перешкод.

Легалізація рейдера. Для створення формальних передумов захоплення підприємства рейдер організовує

паралельний орган управління, який максимально дотримується всіх формальних процедур і вимог чинного законодавства шляхом організації позачергових зборів акціонерів, переобрання на ньому ради директорів та генерального директора. Звісно, власники перешкоджають таким зборам, але якщо вони відбулися, то оскаржують їх легітимність.

Контролюючи достатній пакет акцій, рейдер створює видимість того, що він надіслав до діючого органу управління вимогу про проведення позачергових акціонерних зборів (надсилає чистий аркуш у конвертах з повідомленням). У результаті створюється ситуація, коли орган управління ігнорує вимоги акціонерів, а рейдер

отримує право провести збори і не допустити на них своїх суперників (з обмеженим доступом акціонерів). Цей процес триває доти, доки на зборах з аналогічним порядком денним не набереться кворум і більшістю голосів переобирається нова рада директорів.

Наступний крок – один з акціонерів подає позов до суду з вимогою визнати рішення зборів недійсним.

Суд, розглянувши справу, виносить відмову. Отже, рейдер отримує цінний документ про визнання судом зборів законними і правомочними.

Завершення перехоплення управління. Створений рейдером паралельний орган управління фактично бере контроль над підприємством-жертвою. На цьому етапі, як правило, розпочинається жорстока інформаційна та адміністративна війна.

Результати захоплення. Якщо атака пройшла успішно, подальші дії рейдера залежать від мети та завдань рейдерської операції. В разі досягнення мети (захоплення активів підприємства для отримання значного доходу) реалізуються угоди із продажу нерухомості, устаткування, транспорту та іншого майна підприємства.

Якщо рейдерська операція проводилася для захоплення бізнесу загалом, то захоплювачі реалізують низку заходів з його утримання. Придбане підприємство приєднується до холдингу, в результаті чого створюється нова вертикаль управління та відповідна структура безпеки.

Підсумки рейдерської роботи. Самі рейдери стверджують, що основною статтею витрат у бюджеті захоплення є підкуп правоохоронних органів та суддів. За оцінками експертів, загальна собівартість рейдерської операції із захоплення підприємства становить від 100 тисяч до 1 мільйона доларів США.

У Російській Федерації провели анонімне опитування рейдерів (Зеркалов Д. В. Рейдери: Посібник. – К., 2007). У такий спосіб було визначено ціну на різні рейдерські послуги в країні (див. табл.).

У 2006–2007 роках за підсумками рейдерських атак МВС РФ порушено 871 кримінальну справу, а експертна оцінка вартості конфліктних активів досягла 7 млрд. дол. США.

Шляхи боротьби з рейдерством

Древні римляни говорили: «Хто попереджений – той у безпеці». Однак реально захоплення дуже важко розпізнати, і це є основною причиною невчасної реакції власника.

Універсального способу захисту підприємства від рейдерства немає. Утім, шанси рейдера на успішну атаку значно знижуються, якщо власник вчасно вибудує кілька

Таблиця

№ п/п	Стаття витрат	Вартість послуг у столиці (тис. у. о.)	Вартість послуг у регіонах (тис. у. о.)
1	«Домовленість» з податковим інспектором	2-3	2-5
2	Внесення змін до реєстру	10 і більше	1 і більше
3	Винесення судового рішення	30-200	10-20
4	Виконання судового рішення службою судових виконавців	15 і більше	5 і більше
5	Засвідчення нотаріусом підписів на документах	3-10	
6	Отримання в реєстраційній палаті копії необхідного договору купівлі-продажу	До 30	5 і більше
7	Нейтралізація силових структур (міліція, прокуратура)	30-60	30-60
8	Силове захоплення	0,3-0,5 за штурм на одного «бійця»	
9	Призначення міністерством на посаду необхідної людини	150-250	150-250

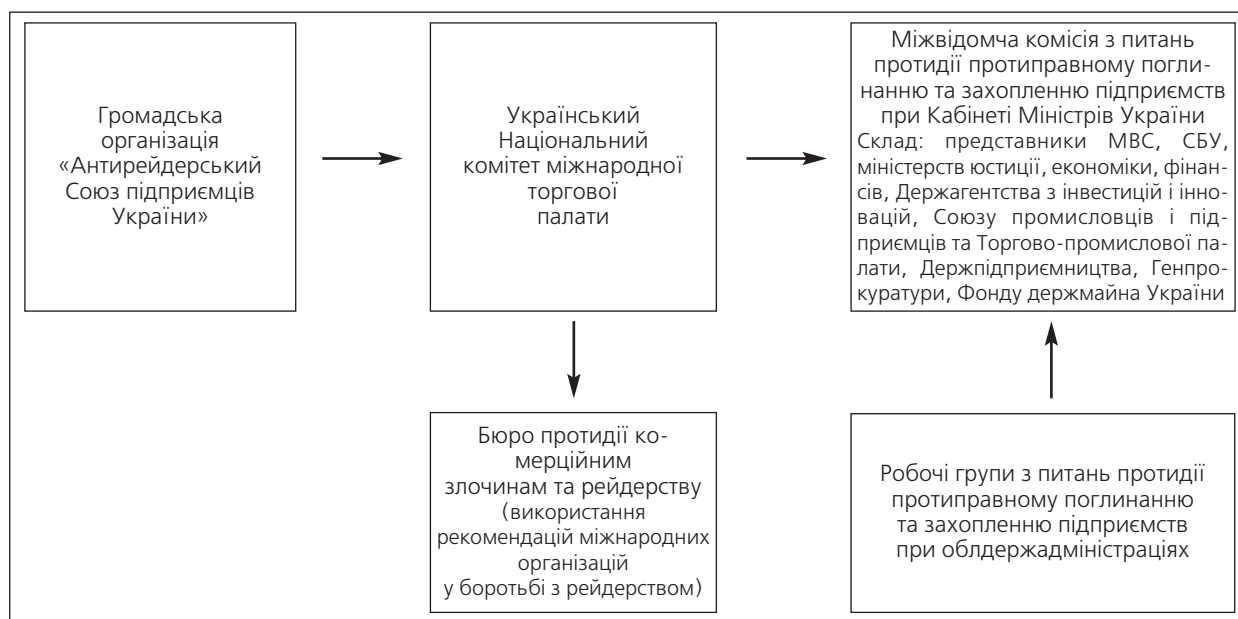
лінії оборони, ретельно структурує систему власності, розробить способи прийняття рішень.

Практика показує, що найефективнішим від захоплення підприємства рейдерами є захист превентивного характеру. Його стратегічна мета – максимальне підвищення вартості захоплення підприємства для того, щоб зробити атаку рейдерів нерентабельною, а отже – недоцільною. Відповідно власникові необхідно здійснити заходи, щоб перевести інтерес потенційного рейдера із площини корпоративного захоплення на цивілізований механізм об'єднання та поглинання. Для цього слід провести системну реструктуризацію бізнесу, що дасть змогу створити таку систему володіння і управління найбільш привабливих активів, яка зробить захоплення рейдерами підприємства нерентабельним бізнесом.

Найпростішими методами протистояння рейдерству є:

- концентрація акціонерного капіталу або викуп частки в учасників, які не беруть участі в діяльності підприємства; постійний моніторинг змін у складі акціонерів; реструктуризація підрозділів зі зміною їх організаційно-правового статусу; контрольне скуповування акцій і додаткова емісія;
- визначення правового статусу власності, здійснення переоцінки майна. В умовах значного ризику буде корисною реструктуризація власності з використання дочірніх структур, створення штучної заборгованості підприємства і передача нерухомості та інших активів у позичку під кредитування;
- недопущення виникнення та прострочення кредиторської заборгованості;
- удосконалення роботи менеджменту та персоналу (недопущення конфліктних ситуацій, протиправного звільнення працівників тощо);
- підвищення культури суб'єктів господарювання (прозорі конкурентні відносини, підтримання ділової репутації тощо);
- використання в службі економічної безпеки способів і методів конкурентної розвідки;
- залучення громадськості й засобів масової інформації до боротьби з рейдерством.

На сьогодні в Україні створена й діє система органів з протидії рейдерству:

Слід наголосити, що боротьба з рейдерством буде ефективною й матиме комплексний характер тільки в разі передбачення кримінальної відповідальності за за-

мовлення, організацію та вчинення неправомірних дій, які мають ознаки рейдерства. Тож законодавцю є надчим попрацювати.